

WALDEMAR BARTOCHA

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Instytut Nauk Teologicznych

ORCID: 0000-0001-5896-1400

Uwielbienie w liturgii i poza liturgią

Worship in the Liturgy and Beyond the Liturgy

Abstract

With regard to worship services, we have no ordo. No document has so far appeared which regulates in detail the celebration of such services. Instead, certain customs have taken shape. Some treat the various forms of worshipping and praising God as adoration, while others place them more in the context of evangelisation events. The article attempts to answer the question of where the phenomenon of worship services could be classified. According to the author of the article, extra-liturgical forms of worship and praise to God are situated in the key of popular piety, whose 'source is the constant and active presence of the Holy Spirit in the ecclesial community and its point of reference is the mystery of Christ, while its goal is "the glorification of God and the salvation of men" (Congregation for Divine Worship and the Discipline of the Sacraments, Directory for Popular Piety and the Liturgy. Principles and indications, no. 61). Referring to the documents of the Church's Magisterium, the author points out some theological and pastoral criteria that can provide valuable assistance to both celebrants and participants in harmonising worship services with the rhythm and demands of the liturgy, so that the worship of God both within and outside the liturgy leads to a life of worship.

Keywords: Worship, Praise God, Liturgy, Popular Piety, Charismatic Movements.

Abstrakt

W odniesieniu do nabożeństw uwielbienia nie posiadamy żadnego *ordo*. Nie ukazał się dotychczas żaden dokument, który by szczegółowo regulował kwestie związane z celebrowaniem tego rodzaju nabożeństw. Ukształtowały się natomiast pewne zwyczaje. Jedni traktują różne formy oddawania czci i chwały Boga jako adorację, inni bardziej umiejscawiają je w kontekście wydarzeń ewangelizacyjnych. Artykuł stanowi próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie, gdzie można byłoby zakwalifikować fenomen nabożeństw uwielbienia. Zdaniem autora artykułu pozaliturgiczne formy oddawania czci i chwały Bogu sytuują się w kluczu pobożności ludowej, której „źródłem jest stała i czynna obecność Ducha Świętego w społeczności kościelnej, a jej punktem odniesienia – tajemnica Chrystusa, natomiast celem „uwielbienie Boga i zbawienie ludzi” (Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*, nr 61). Autor, odwołując się do dokumentów Magisterium Kościoła, wskazuje na pewne kryteria teologiczne i duszpasterskie, które mogą stanowić cenną pomoc zarówno dla celebrujących, jak i uczestników w zharmonizowaniu nabożeństw uwielbienia z rytmem i wymaganiami liturgii, tak aby uwielbienie Boga zarówno w liturgii, jak i poza nią prowadziło do życia, które będzie uwielbieniem.

Słowa kluczowe: uwielbienie, chwała Boża, liturgia, pobożność ludowa, ruchy charyzmatyczne.

Rozwijające się w sposób niezwykle dynamiczny chrześcijańskie ruchy charyzmatyczne można zakwalifikować jako współczesne fenomeny z kategorii znaków czasu. Dostrzega się w nich znaczące przejawy obecności i działania Ducha Bożego w historii¹. Geneza narodzin Katolickiej Odnowy Charyzmatycznej wiąże się z wydarzeniem „wylania Ducha Świętego”, które miało miejsce w lutym 1967 r. podczas wspólnej modlitwy słowem Bożym dwóch profesorów historii amerykańskiego uniwersytetu w Duquesne w Pittsburgu (zachodnia Pensylwania) oraz dwóch świeckich animatorów z parafii uniwersyteckiej w East Lansing. W marcu tegoż roku doświadczenie wspólnej modlitwy charyzmatycznej zostało powtórzone podczas rekolekcji zorganizowanych przez *Notre Dame University* w South Bend, gdzie w kwietniu odbył się pierwszy krajowy kongres². Z amerykańskich

¹ Andrzej Siemieniewski, Mirosław Kiwka. 2019. *Chrześcijańskie ruchy charyzmatyczne: nowość czy kontynuacja tradycji?* Poznań: Wydawnictwo Pallottinum, 9–10.

² Massimo Faggioli. 2018. „Le radici storiche del movimento carismatico: dal protestantesimo in Nordamerica all’inculturazione cattolica”. *Rivista liturgica* 105 (2): 15.

kampusów uniwersyteckich charyzmatyczne grupy modlitewne rozprzestrzeniły się na inne ośrodki uniwersyteckie, wspólnoty religijne oraz parafie na pięciu kontynentach³.

Modlitwa charyzmatyczna, charakteryzująca się zaangażowaniem w modlitwę całej osoby, zarówno jej myśli, emocji, uczuć, jak i ciała, ma przede wszystkim na celu uwielbienie Boga. W Odnowie Charyzmatycznej od samego początku akcentuje się moc uwielbienia i zwraca się uwagę na postawę uwielbienia, która wzbudza w modlącym się człowieku pragnienie chwały Bożej⁴. Odkrycie na nowo modlitwy uwielbienia i dziękczynienia jest wspólnym mianownikiem wszystkich wspólnot charyzmatycznych, a samo dowartościowanie aspektu uwielbienia w modlitwie „stanowi oznakę dojrzałości oraz Bożego błogosławieństwa”⁵. Tym, co jeszcze charakteryzuje rzeczywistość świata charyzmatycznego, jest występowanie obok siebie „śpiewu”, „muzyki i „tańca” w ramach tej samej obrzędowości naznaczonej spontanicznością znaków. Zwłaszcza wprowadzenie elementu „tańca” – jak zauważa Aldo Natale Terrin – wydaje się absolutną nowością, przynajmniej na chrześcijańskim Zachodzie, gdzie można go sobie wyobrazić jedynie w kontekście etnograficznym, ale nie celebratywno-liturgicznym⁶. W Kościele katolickim muzyka, a zwłaszcza śpiew, stanowi integralną część liturgii, czyli jej istotny komponent. Dlatego też wypracowano określone normy odnoszące się do jej wykonywania podczas celebracji liturgicznych, ponieważ pozostaje ona w służbie tajemnicy Chrystusa paschalnego, komunikującego za pomocą znaków fonicznych jej uczestnikom orędzie zbawienia i owoce swojej Paschy. W duchowości ruchów charyzmatycznych wyodrębnić można ponadto dwa zasadnicze fenomeny: chrzest w Duchu Świętym oraz dar języków. Obydwa domagają się ustalenia teologicznych ram interpretacyjnych, a także pogłębienia ich biblijnych i historycznych fundamentów, zważywszy na to, że stają się one egzystencjalnym doświadczeniem milionów katolików zaangażowanych na całym świecie w ruch Odnowy w Duchu Świętym⁷.

³ Agostino Favale. 2007. Preghiera e movimenti ecclesiali. W *Enciclopedia della preghiera*. Red. Luigi Borriello, Edmondo Caruana, Maria Rosaria Del Genio, 1005. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.

⁴ Adolfo Lippi. 2007. Preghiera carismatica. W *Enciclopedia della preghiera*. Red. Luigi Borriello, Edmondo Caruana, Maria Rosaria Del Genio, 328–329. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.

⁵ Paweł Samiczak. 2020. „Rozpoznawanie i prawidłowe korzystanie z darów Ducha Świętego przez wspólnoty charyzmatyczne według wybranych dokumentów Kościoła rzymskokatolickiego”. *Studia Oecumenica* 20: 170–172.

⁶ Aldo Natale Terrin. 2018. „Il rituale nel pentecostalismo: struttura antropologica o evento mistico?”. *Rivista Liturgica* 105 (2): 56.

⁷ Siemieniowski, Kiwka. 2019. *Chrześcijańskie ruchy charyzmatyczne*, 340–343.

Mając na względzie pewne napięcie w samym rozumieniu natury i funkcjonowania Kościoła, jakie generuje dynamiczny rozwój wspólnot charyzmatycznych, przejawiające się w przeciwstawianiu sobie urzędu i charyzmatu oraz biorąc pod uwagę szczególną drogę ruchu charyzmatycznego w kwestii liturgicznej, niepokrywającą się ani ze starym progresywizmem, ani z liturgicznym neotradycjonalizmem⁸, warto postawić pytanie o relację pomiędzy rozwijającymi się dziś w Kościele katolickim pozaliturgicznymi formami oddawania czci i chwały Bogu a liturgią Kościoła łacińskiego, która w swej strukturze jest utkana także z aktów uwielbienia. To pytanie jest aktualne i ważne z perspektywy liturgiczno-pastoralnej, gdyż kiedy mówimy o nabożeństwach uwielbienia, to nie dysponujemy żadnym *ordo*, ale tworzą się pewne oddolne zwyczaje. Dotychczas nie ukazał się żaden dokument Stolicy Apostolskiej, który by regulował kwestie związane z ich celebracją. Wiele osób stawia sobie pytanie, czy to jest koncert, czy to jest *event* ewangelizacyjny, czy to jest liturgia. Udzielenie na nie odpowiedzi jest ważne zarówno dla celebrujących, jak i uczestników tego rodzaju nabożeństw, oraz niezmiernie istotne dla zachowania właściwej harmonii pomiędzy liturgią a pobożnością ludową.

Fundamentalną tezę, punktem wyjścia w refleksji nad tym zagadnieniem, jest wynikająca z dokumentów Magisterium Kościoła zasada prymatu liturgicznej modlitwy uwielbienia nad pozaliturgicznymi formami oddawania czci i chwały Bogu. Stąd też w pierwszym punkcie artykułu najpierw zostanie ukazana natura uwielbienia, należącego do istoty liturgii, oraz podane i omówione jego konkretne przejawy w samej celebracji liturgii, a zwłaszcza w misterium Eucharystii. Dopiero w drugim punkcie zostanie podjęta próba klasyfikacji nabożeństwa uwielbienia w kontekście relacji, jaka kształtuje się pomiędzy pobożnością ludową a liturgią. Natomiast w kolejnym punkcie będzie podane, co należy uczynić, aby pozaliturgiczne formy oddawania czci i chwały Bogu były zharmonizowane z duchem i rytmem liturgii. Ostatnim etapem analiz będzie refleksja teologiczno-liturgiczna nad tymi elementami w nabożeństwach uwielbienia, które stawiają tego rodzaju celebracje na linii konfrontacji pomiędzy tradycją a nowoczesnością. Na wstępie

⁸ M. Faggioli zwraca uwagę na niechęć oraz nieobecność członków ruchów charyzmatycznych w debacie nad palącymi kwestiami teologicznymi i eklesjalnymi. Logiczną tego konsekwencją jest także brak ich zaangażowania w spory liturgiczne, których głównym teatrem stała się ojczyzna katolickich charyzmatyków, czyli Stany Zjednoczone. Jego zdaniem taka postawa wynika z typowej dla wszystkich posoborowych ruchów katolickich ostrożności podyktowanej w tym przypadku historią trudnego i powolnego procesu akceptacji Charyzmatycznej Odnowy ze strony Kościoła. Oczywiście nie obyło się bez napięć w relacjach zarówno z Magisterium Kościoła, jak i autorytetem poszczególnych biskupów diecezjalnych. Na tym tle fenomen katolickiego ruchu charyzmatycznego stanowi wyjątek od obecnego kontekstu odnowionych napięć wokół liturgii i eklesjologii oraz od historii liturgicznej i teologicznej polaryzacji, typowej dla posoborowego katolicyzmu w Ameryce Północnej, por. Faggioli. „Le radici storiche del movimento carismatico”, 27–28.

trzeba zauważyć, że uwielbienie pojawia się zarówno w jednej, jak i w drugiej rzeczywistości niczym wspólny mianownik.

1. Natura liturgicznej modlitwy uwielbienia i jej konkretne przejawy

Pod pojęciem uwielbienia rozumiemy chwałę, jaką stworzenia oddają Bogu. Chodzi o hołd składany Bogu przez stworzenia rozumne. Rodzi się on z podziwu, którego człowiek doznaje, znajdując się w Bożej obecności. W tej optyce uwielbienie stanowi jego odpowiedź na objawiającą mu się chwałę Bożą⁹. W Nowym Testamencie uwielbienie Boga pozostaje zawsze w ścisłej relacji z osobą wcielonego Syna Bożego i oznacza m.in. dziękczynienie za dar zbawienia ludzkości w wydarzeniu Jezusa Chrystusa, szczególnie w misterium Jego Paschy (Łk 2,20; 4,15; 23,47; 1 Kor 6,20)¹⁰. Wcielony Syn Boży jako jedyny Pośrednik do Ojca poprzez misterium wcielenia, życia i odkupienia staje się źródłem modlitwy uwielbienia kierowanej do Ojca zawsze przez Syna w Duchu Świętym¹¹. Giorgio Bonaccorso słusznie zauważa, że „świadomość wiary, która wyraża się w uwielbieniu, jest zasadniczo świadomością Boskiej Tajemnicy, która objawiła się w Passze Chrystusa i która jest nieustannie uobecniata wszystkim ludziom przez wszystkie wieki w dziele Ducha. Kościół uczestniczy w tym dziele Ducha, celebrując święte tajemnice, tj. oddając cześć, składając dziękczynienie i wychwalając dzieło dokonane przez Ojca za pośrednictwem Syna”¹². Uwielbienie należy zatem do istoty samej liturgii będącej dziełem Bożym, w której dokonuje się nieustanny przepływ błogosławieństw.

W opisie rzeczywistości liturgii przedstawionym w Katechizmie Kościoła Katolickiego pojawia się biblijne pojęcie błogosławieństwa. Liturgia zostaje ukazana jako „błogosławieństwo” tak w jej nurcie soteriologicznym, jak i kultycznym, adoracyjnym¹³. Nurt zstępujący jest ontologicznie pierwszy, gdyż – jak to podkreśla

⁹ Edward Ozorowski. 2007. Chwała Boża. W Edward Ozorowski. *Słownik podstawowych pojęć teologicznych*, 42. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

¹⁰ Arnold Zawadzki. 2013. Uwielbienie. 1. W Biblii. W *Encyklopedia katolicka*. T. 19. Red. Edward Gigilewicz i in., 1444. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

¹¹ Adam Józef Sobczyk. 2004. Modlitwa uwielbienia według Katechizmu Kościoła Katolickiego. W *Homo Orans*. T. 5: *Modlitwa uwielbienia*. Red. Jerzy Misiurek, Jarosław M. Popławski, K. Burski, 161. Lublin: Wydawnictwo KUL.

¹² Giorgio Bonaccorso. 2012. *Il rito e l'altro. La liturgia come tempo, linguaggio e azione*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 381 (tłum. własne autora niniejszego opracowania).

¹³ KKK 1077–1083.

papież Franciszek w liście apostolskim *Desiderio desideravi* – „przed naszą odpowiedzią na Jego zaproszenie – i to dużo wcześniej – pojawia się Jego pragnienie nas”¹⁴. „Błogosławieństwo” ma swoje źródło w Bogu Ojcu. To Jego słowo i czyn dające życie¹⁵. Błogosławieństwo Boga zstępuje na Kościół w nurcie daru łaski. W swoim Słowie, które dla nas przyjęło ciało, umarło i zmartwychwstało, Bóg Ojciec „napełnia nas swoimi błogosławieństwami i przez nie rozlewa w naszych sercach Dar, który zawiera wszystkie dary: Ducha Świętego”¹⁶. Natomiast Kościół błogosławi Ojca w Duchu Świętym „za Jego dar niewypowiedziany” (2 Kor 9,15), odpowiadając aktami adoracji, uwielbienia i dziękczynienia¹⁷. Z katechizmowej, opisowej definicji liturgii wynika, iż uwielbienie jest integralnym elementem liturgii, wpisanym w jej naturę. Kult uwielbienia – jak to zaznacza G. Bonaccorso – stanowi postawę, jaką przyjmują mężczyźni i kobiety wobec misterium, przed „prymatem” Bożej chwały. Chodzi tu o akt o charakterze personalistycznym, podmiotowym. Nie uwielbia się bowiem tutaj rzeczy, gdyż to byłoby bałwochwaltwem, ale uwielbia się konkretną Osobę, czyli Boga w Trójcy jedynego. Liturgia, jako dzieło Trójcy Świętej, staje się zatem swoistym kanałem przepływu Bożej łaski i uwielbienia. Dzięki niej człowiek wszczepiony przez chrzest w Mistyczne Ciało Chrystusa ma możliwość, aby zadziwiony Bożą chwałą mógł podejmować dialog z Bogiem Ojcem przez Chrystusa w Duchu Świętym. Słusznie zatem uważa G. Bonaccorso, że w misterium Wcielenia następuje połączenie obydwóch motywów: „Jezus Chrystus jest chwałą Ojca objawiającą się człowiekowi i uwielbieniem człowieka skierowanym do Boga”. Życie Kościoła jest włączone w ten dynamizm za sprawą działającego w nim Ducha Świętego¹⁸. Liturgia zatem staje się sposobem poznania tajemnicy Boga, ponieważ jest „sposobem bycia” w relacji do Boga Ojca w niebie. W tym kontekście wydaje się czymś oczywistym uznanie wymiaru doksologicznego liturgii za nieodzowną kategorię teologiczną¹⁹. Kiedy chrześcijanin oddaje chwałę Bogu na płaszczyźnie liturgii, to jest w ten proces integralnie zaangażowany, a jego uwielbienie tworzy pewnego rodzaju mozaiką utkaną z przestrzeni, czasu, gestów, działań i emocji. W narracji, jaką rozwija wspomniany już powyżej G. Bonaccorso, „uwielbienie ma ciało, w którym różne

¹⁴ Franciszek. 2022. List apostolski *Desiderio desideravi* (29.06.2022). Poznań: Pallottinum, nr 7.

¹⁵ Por. KKK 1078.

¹⁶ KKK 1082.

¹⁷ KKK 1083.

¹⁸ Bonaccorso. 2012. *Il rito e l'altro*, 382.

¹⁹ Bonaccorso. 2012. *Il rito e l'altro*, 382–383.

wymiary życia współdziałają w harmonijnym rytmie «obrzędu». W ten sposób liturgia staje się „harmonijnym rytmem uwielbienia, otwierającym czas i przestrzeń, gesty i słowa, emocje i myśli na Paschę Chrystusa”²⁰.

W Katechizmie Kościoła Katolickiego określa się Eucharystię, w której wcielony Syn Boży uobecnia się rzeczywiście i w sposób tajemniczy, mianem „ofiary uwielbienia i dziękczynienia za dzieło stworzenia”²¹. Wyjaśniając istotę tej ofiary uwielbienia, podkreśla się w kolejnych numerach Katechizmu, iż jest ona możliwa jedynie dzięki Chrystusowi, „który jednoczy wiernych ze swą osobą, z swoim uwielbieniem i wstawiennictwem”²². „(...) ofiara uwielbienia jest składana Ojcu przez Chrystusa i z Chrystusem, by mogła być w Nim przyjęta”²³. Natomiast w części czwartej Katechizmu, poświęconej modlitwie chrześcijańskiej, w odniesieniu do Eucharystii, która skupia w sobie jak w soczewce wszystkie formy modlitwy, używa się wyrażenia „święta ofiara uwielbienia”, powołując się przy tym na tradycje Wschodu i Zachodu²⁴. Termin „ofiara uwielbienia” (*sacrificium laudis*) występuje bowiem w *lex orandi* Kościoła i ma swoje korzenie biblijne. Odnaleźć go można w Pierwszej Modlitwie eucharystycznej, czyli w Kanonie rzymskim. W modlitwie za żywych pojawiają się następujące słowa: „Za nich składamy Tobie tę Ofiarę uwielbienia, a także oni ją składają i wznoszą swoje modlitwy ku Tobie, Bogu wiecznemu, żywemu i prawdziwemu, za siebie oraz za wszystkich swoich bliskich, aby dostąpić odkupienia dusz swoich i osiągnąć zbawienie”²⁵. Wyrażenie *sacrificium laudis* pochodzi z Listu do Hebrajczyków: „Przez Niego więc składajmy Bogu ofiarę pochwalną nieustannie, to jest owoc warg, które wyznają Jego imię” (Hbr 13,15). Wskazuje ono na charakter duchowy, dziękczynny Mszy św.²⁶ Akty wychwalania Boga i dziękczynienia Mu wpisane w naturę Eucharystii w zamysłu autora Listu do Hebrajczyków powinny rozciągać się na codzienną egzystencję chrześcijan, tak aby całe życie chrześcijańskie było nieprzerwaną pieśnią pochwalną²⁷. W Starym Testamencie „ofiara pochwalna” (hebr. *todah*) była ofiarą ze zwierząt i stanowiła jedną z odmian ofiary biesiadnej (Kpł 7,11-15). W optyce

²⁰ Bonaccorso. 2012. *Il rito e l'altro*, 383.

²¹ KKK 1359.

²² Por. KKK 1361.

²³ KKK 1361.

²⁴ KKK 2643.

²⁵ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*. 1986. Poznań: Pallottinum (dalej: MRP), 304*.

²⁶ Mario Righetti. 2005². *Storia Liturgica*. T. 3: *La Messa*. Milano: Editrice Ancora, 375.

²⁷ Mary Healy. 2023. *List do Hebrajczyków*. *Katolicki Komentarz do Pisma Świętego*. Tłum. Eliza Litak. Poznań: Wydawnictwo W drodze, 357.

nowotestamentalnej ofiara uwielbienia nie polega już na składaniu darów materialnych, lecz wypływa z „owocu warg” (Hbr 13,15), czyli oddawania czci Bogu sercem pełnym wdzięczności. Tego rodzaju uwielbienie ma wypełniać życie wierzących i zaznaczać się wyraźnie w zgromadzeniu wspólnoty²⁸. W tym miejscu warto także zauważyć, że określenie „Ofiara uwielbienia”, zawarte w Kanonie rzymskim, posiada także inspirację starotestamentalną. W Ps 50,14 jest mowa o ofierze, którą nazywano *zebah todah*: „Złóż Bogu ofiarę dziękczynną i wypełnij swe śluby złożone Najwyższemu”. Chodziło w niej o podziękowanie Bogu za otrzymane dobrodziejstwa. Natomiast w następnym z wersetów wspomina się o ofierze określanej hebrajskim terminem *‘olah*: „(...) wzywaj Mnie w dniu utraty. Ja cię uwolnię, a ty Mnie uwielbisz” (Ps 50,15). Narracja ta pokazuje, że od najdawniejszych czasów uwielbienie Boga i uznanie Go za Pana i Władcę świata było najistotniejszym celem ofiary. Nie ma tu zatem mowy o jakiejś absolutyzacji samego obrządku, ale nacisk jest położony raczej na wewnętrzne usposobienie składającego ofiarę oraz na pragnienie Boga, aby w akcie ofiary doszło do spotkania się ze sobą dwóch przeciwległych biegunów, a mianowicie Stwórcy i stworzenia²⁹. Liturgia *todah*, która znajdowała się w sercu życia kultycznego Izraelitów, od jego początku polegała zatem na uwielbieniu wielkości i mocy zbawczej Boga Jahwe objawiającego w historii narodu wybranego swoje wielkie dzieła (*mirabilia Dei*)³⁰. Joseph Ratzinger, odwołując się do fundamentalnej tezy Hartmunda Gese-ga, który Wieczere Pańską określa jako *todah* Zmartwychwstałego, wskazuje na ścisły związek starotestamentalnej ofiary – *todah* – z Eucharystią. O ile w dawnej *todah* ocalony składa zwierzę w ofierze za siebie samego i za wspólnotę, to w Nowym Przymierzu sam Chrystus ofiaruje samego siebie, tak że w ofierze zostaje złożona Jego ziemską, cielesną egzystencja³¹.

²⁸ Mieczysław Mikołajczak. 2015. List do Hebrajczyków. W *Komentarz do 1–2 Listu do Tymoteusza, Listu do Tytusa, Listu do Filemona i Listu do Hebrajczyków* (Komentarz teologiczno-pastoralny do Biblii Tysiąclecia. T. 4: Nowy Testament). Oprac. Józef J. Kobyłka, Hugolin H. Langkammer, Mieczysław Mikołajczak, 307. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.

²⁹ Stanisław Łach. 1990. *Księga Psalmów. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz – Ekskursy* (Pismo Święte Starego Testamentu. T. 7. Cz. 2). Poznań: Pallottinum, 271–272.

³⁰ Mieczysław Ozorowski. 1994. „Eucharystia jako Ofiara uwielbienia”. *Studia Teologiczne* 12: 188–189.

³¹ Joseph Ratzinger. 2012. *Teologia liturgii. Sakramentalne podstawy życia chrześcijańskiego* (Opera omnia. T. 11). Tłum. Wiesław Szymona. Lublin: Wydawnictwo KUL, 356–361. Ratzinger, podejmując dyskusję z Gesem, wysuwa tezę, że Eucharystia Ostatniej Wieczery jest możliwa jedynie jako antycypacja i jest ukierunkowana na tajemnicę krzyża i zmartwychwstania. Bez tych dwóch kluczowych momentów w życiu Zbawiciela byłaby niedopełniona, a nawet nierealna. W tej optyce *todah* staje się rzeczywistością dopiero w połączeniu z krzyżem i zmartwychwstaniem, gdyż tam w pełni objawia się chwała Boża – por. Ratzinger. 2012. *Teologia liturgii. Sakramentalne podstawy życia chrześcijańskiego*, 360–361 (przyt. 44).

Cała modlitwa eucharystyczna jest w swojej strukturze utkana z aktów uwielbienia. Kończący prefację śpiew *Sanctus* przypomina, że pełne są niebiosy i ziemia chwały Bożej. Doksologia kończąca modlitwę eucharystyczną zawiera słowa chwały i czci oddawanej całej Trójcy Świętej. W odróżnieniu od liturgii wschodnich, w których adresatem wielbienia pozostaje zawsze i wyłącznie niepodzielna Trójca, doksologia liturgii rzymskiej zachowała swój charakter zbawczo-ekonomiczny, czyli oddaje się chwałę Bogu Ojcu przez Chrystusa w Duchu Świętym³². Wyraża ona uwielbienie Trzech Osób Boskich, które dokonuje się przez Chrystusa, ponieważ On jest jedynym Pośrednikiem między Bogiem i ludźmi (por. 1 Tm 2,5), łączącym „w cudowny wprost sposób niebo z ziemią”³³. To pośrednictwo Chrystusa, który „jednoczy wiernych ze swą osobą, ze swoim uwielbieniem i wstawiennictwem”, staje się zatem warunkiem *sine qua non* zaistnienia tej ofiary uwielbienia³⁴. Uwielbienie dokonuje się z Chrystusem, gdyż On jest – jak to potwierdza św. Paweł – „Głową Ciała Kościoła” (por. Kol 1,18), oraz w Chrystusie, ponieważ wierni stanowią Jego Mistyczne Ciało, czyli są w Nim i w Nim uwielbiają Boga³⁵.

Najpełniej w kulminacyjnym momencie każdej Eucharystii, jakim jest przyjęcie Komunii św., ma miejsce antycypacja uczestniczenia w chwale Bożej. Eucharystia jest bowiem „zadatkami niebieskiej chwały”³⁶ i jako taka stanowi zapowiedź i ukierunkowanie na pełnię chwały w eonie ściśle eschatologicznym³⁷. Sakramentalne zjednoczenie się z Barankiem Bożym predysponuje człowieka, uczestniczącego w obrzędach Komunii św., do aktu uwielbienia Boga z Chrystusem i w Chrystusie³⁸.

³² Por. Martin Kunzler. 1999. *Liturgia Kościoła*. Tłum. Lucjan Balter. Poznań: Pallottinum, 375.

³³ Pius XII. 2021². Encyklika *Mystici Corporis* (29.06.1943), nr 35. Wrocław: TUM Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 35.

³⁴ KKK 1361.

³⁵ Jacek Nowak. 2023. *Komentarz do Ogólnego wprowadzenia do Mszału rzymskiego*. Poznań: Pallottinum, 103.

³⁶ KKK 1402; zob. nr 1419: „Chrystus, przechodząc z tego świata do Ojca, dał nam w Eucharystii zadatek swojej chwały”.

³⁷ Adelajda Sielepin. 1996. *Chrystus pośród was nadzieja chwały. Eschatologiczna chwała zbawionych w sakramentach chrześcijańskiego wtajemniczenia*. Sandomierz: Hodie – Wydawnictwo Diecezjalne, 250.

³⁸ Por. Jacek Nowak, „Uwielbienie po Komunii świętej”. *Anamnesis* 5 (1998/1999) 2 (17): 89.

2. Nabożeństwo uwielbienia jako forma pobożności ludowej

Wydaje się, iż pozaliturgiczne formy oddawania czci i chwały Bogu wpisują się w ramy tzw. „pobożności ludowej”. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* z 2002 r. podaje, iż termin ten oznacza „różne manifestacje kultyczne o charakterze prywatnym lub wspólnotowym, które w ramach wiary chrześcijańskiej są przeważnie wyrażane nie na sposób liturgii, lecz w formach wywodzących się z ducha poszczególnych narodów lub grup społecznych i ich kultury”³⁹. Pobożności ludowej nie powinno się zawężać jedynie do pewnej grupy społecznej i traktować ją jako wyraz wiary prostych, to znaczy niewykształconych ludzi, do której w opozycji miałyby pozostawać religia „duchownych” i intelektualistów⁴⁰. Jak trafnie zauważa H. de Lubac, niemożliwe jest radykalne rozdzielenie wiary chrześcijańskiej i kultury ludzkiej. Taka próba wyodrębnienia doskonałej czystości wiary skończyłaby się ostatecznie jej „uduszeniem”⁴¹. Fenomen pobożności ludowej w całej gamie jej wyrazów nie wiąże się zatem z kategorią społeczną, ale odnosi się do wspólnoty wiary charakteryzującej się lokalnymi sposobami rozumienia i wyrażania tajemnicy Chrystusa. W tym znaczeniu pobożność ludowa, będąca nieustannym dowodem działania Ducha Świętego w Kościele, staje się swoistym pasem transmisyjnym w procesie przekazu pierwotnego wydarzenia wiary przez pokolenia⁴².

Papież Franciszek w adhortacji apostolskiej *Evangelii gaudium* o głoszeniu Ewangelii w świecie współczesnym zwraca uwagę na ewangelizacyjną siłę pobożności ludowej, której przejawy „mogą nas wiele nauczyć, a dla tego, kto potrafi je odczytać, są miejscem, w którym można znaleźć Boga, na które powinniśmy zwracać uwagę, szczególnie w chwili, gdy myślimy o nowej ewangelizacji”⁴³. W części II Katechizmu Kościoła Katolickiego, poświęconej celebracji misterium chrześcijańskiego, w rozdziale czwartym, zatytułowanym *Inne celebracje liturgiczne*, zostało zapisane: „Poza liturgią życie chrześcijańskie karmi się przez różne formy pobożności ludowej, zakorzenione w rozmaitych kulturach”⁴⁴. W nich

³⁹ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. 2003. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*. Poznań: Pallottinum [dalej: DPLL], nr 9.

⁴⁰ Ignazio Schinella. 2013. Fondazione e lettura teologica della pietà popolare. W *Liturgia e pietà popolare*. Red. Manlio Sodi, 69. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.

⁴¹ Henri de Lubac. 2004. *Kościół partykularne w Kościele powszechnym*. Tłum. Marek Spyra. Kraków: Wydawnictwo WAM, 52.

⁴² Por. Schinella. 2013. Fondazione e lettura teologica della pietà popolare, 69–70, 79.

⁴³ Franciszek. 2014². Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium* o głoszeniu Ewangelii w świecie współczesnym (24.11.2013). Częstochowa: Edycja Świętego Pawła [dalej: EG], nr 126.

⁴⁴ KKK 1679.

wyraża się zmysł religijny ludu chrześcijańskiego i są one kontynuacją życia liturgicznego Kościoła⁴⁵. Z dokumentów powyższych wyłaniają się trzy cechy charakterystyczne dla pobożności ludowej: forma kultyczna, „nie liturgia” oraz duch poszczególnych narodów i kultur. O ile człowiek religijny będzie wyrażał swoją wiarę w tradycyjny sposób, uczestnicząc np. w nabożeństwach majowych, nabożeństwie fatimskim czy odmawiając różaniec, o tyle człowiek postmetafizyczny, który lubi się bawić, śpiewać i tańczyć, wyraża się przed Bogiem na sposób właściwej sobie kultury i mentalności. W bogactwie liturgii, a także w całej gamie różnych form pobożności z nią zharmonizowanych można odnaleźć „treści i walory, które mogą wyjść na spotkania człowieka ponowoczesności, niejako respektując pewne elementy jego mentalności, ale przywracając im sens i znaczenie”⁴⁶. Tego faktu nie powinniśmy bagatelizować, mając na uwadze pilną potrzebę ewangelizacji młodzieży, która dziś ulega procesom sekularyzacji. Pobożność ludowa jest zatem przestrzenią rozwoju i uwidaczniania się nowych sposobów wyrazu prostej i bezpośredniej relacji ludu z Bogiem we właściwym dla niego kontekście kulturowym z uwzględnieniem charakterystycznego dla tejże relacji ładunku emocjonalnego. Proces ten, będący „autentycznym wyrazem spontanicznej działalności misyjnej Ludu Bożego”⁴⁷, dokonuje się w oparciu o pogłębiony i rozpoznany *sensus fidelium*⁴⁸.

W celu zgłębienia fenomenu nabożeństwa uwielbienia, które przeżywa dziś swój rozkwit, trzeba w tym miejscu sięgnąć do Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, w której ową „nie liturgię” określa się mianem *pia populi christiani exercitia*. Ten łaciński zwrot został przetłumaczony w obu polskich edycjach soborowego dokumentu jako „nabożeństwo chrześcijańskiego ludu”. W chronologicznie pierwszym i kluczowym dokumencie *Vaticanum II* jest mowa o tym, że nabożeństwa chrześcijańskiego ludu są usilnie zaleca-

⁴⁵ KKK 1674–1675.

⁴⁶ Paweł Bortkiewicz. 1998. „Między misterium a człowiekiem”. *Collectanea Theologica* 68 (3): 34.

⁴⁷ EG 122.

⁴⁸ Giuseppe Midili, analizując numery adhortacji *Evangelii gaudium* poświęcone ewangelizacyjnej sile pobożności ludowej, zauważa, że wszelkie obawy, wciąż bardzo żywe, przed pobożnością ludową, która zaciemnia liturgię i zniechęca wiernych poprzez powiązanie z możliwymi formami przesądów, petyzmu lub dewocji, zostają przewyżczone wszędzie tam, gdzie refleksja nad jej fenomenem jest podejmowana w oparciu o parametry określone w dokumentach Magisterium Kościoła, czyli jej zgodność z duchem Ewangelii i tradycją Kościoła oraz na bazie eklezjologicznej zasady natury teologicznej Ludu Bożego. Por. Giuseppe Midili. 2019. Il popolo di Dio celebra la liturgia secondo la sua cultura. W *Liturgia e cultura. Atti dell' XI Congresso Internazionale di Liturgia Roma, Pontificio Ateneo sant'Anselmo – Pontificio Istituto Liturgico 9–11 maggio 2018* (Ecclesia orans. Studi e Ricerche/2). Red. Francesco Bonomo, Stefan Geiger, Dominik Jurczak, Fergus M.T. Ryan, 257. Roma: Pontificio Istituto Liturgico.

ne. Przy ich sprawowaniu należy jednak uwzględnić przepisy i zasady Kościoła, zwłaszcza gdy odbywają się one na zlecenie Stolicy Apostolskiej. Nabożeństwa te powinny zatem być zharmonizowane z rytmem roku liturgicznego i należy je „tak uporządkować, aby było zgodne ze świętą liturgią, z niej niejako wypływały i do niej wiernych prowadziły. Liturgia bowiem ze swej natury znaczenie je przewyższa” (KL 13). Natomiast w świetle *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* pod pojęciem „nabożeństwa” rozumie się „publiczne lub prywatne formy pobożności chrześcijańskiej, które chociaż nie są częścią liturgii, to jednak zgadzają się z nią, respektując jej ducha, normy i rytm”⁴⁹. Szczególnie istotne wydaje się wskazanie w tymże *Dyrektorium*, że treścią tychże nabożeństw jest „rzeczywistość łaski Bożej objawionej w Jezusie Chrystusie”. Powinny mieć zatem one odniesienie do Objawienia Bożego i nauki Kościoła. Należy je celebrować zgodnie ze zwyczajami i księgami prawnie zatwierdzonymi, respektując prawo i przepisy Kościoła. Niestety, ani w jednym, ani w drugim dokumencie – jak słusznie zauważa Daniel Brzeziński – „nie podano kryterium, bądź kryteriów umożliwiających odróżnienie *pia exercitia* od liturgii Kościoła”⁵⁰. Logiczną konsekwencją tego faktu jest pytanie: Które celebracje są liturgią, a które nią nie są? Brak zatem jasno wyznaczonej linii dzielącej czynności liturgiczne od *pia exercitia*. Stąd wynikają trudności w precyzyjnym określeniu, czy dana czynność sakralna jest liturgią, czy nią nie jest.

Poza tym istnieje diametralna różnica pomiędzy liturgią a całą gamą różnych form pobożności ludowej. Wiąże się ona z kwestią realnej obecności *hic et nunc* misterium Chrystusa i Bożej ekonomii zbawienia *in mysterio*, czyli dotyczy płaszczyzny sakramentalno-ontologicznej. W liturgii historyczne wydarzenia zbawcze są realnie uobecnianie⁵¹. Spotkanie człowieka z wcielonym Synem Bożym w misteriach, które trwają w *hodie* liturgii, ontycznie go przemienia i uświęca. Natomiast w przypadku pobożności ludowej i nabożeństw misteria życia Chrystusa są jedynie rozważane czy kontemplowane⁵². Stąd też można powiedzieć, iż te ostatnie formy kultyczne pozostają w relacji służebnej do liturgii, ale jej nie zastępują. Wierny odmawiając różaniec czy śpiewając *Gorzkie żale*, rozważa tajemnice życia Jezusa i w ten sposób przygotowuje się do liturgii, w czasie której te czyny zbawcze Chrystusa nie tylko aktualnie działają, ale są w niej obecne. W analogiczny

⁴⁹ DPLL 7.

⁵⁰ Por. Daniel Brzeziński. 2008. „«Liturgia» i «nie-liturgia»: w poszukiwaniu kryteriów klasyfikacji”. *Liturgia Sacra* 14 (1): 70–71.

⁵¹ KKK 1088; KL 7.

⁵² Por. Daniel Brzeziński. 2015. „Wokół teologicznego sensu liturgii: przełamywanie stereotypów”. *Teologiczne Studia Siedleckie* 12: 269.

sposób należy to odnieść do różnych form pozaliturgicznego uwielbienia występujących we wspólnotach katolickich. Postawa adoracji i uwielbienia, która rodzi się spontanicznie u wiernych biorących w nich udział, powinna ich usposabiać do radowania się chwałą Bożą w misterium Eucharystii.

O ile uczestnictwo w sakramentalnym życiu Kościoła jest konieczne dla rozwoju życia duchowego i stanowi jego fundament, o tyle różne formy pobożności ludowej są czymś opcjonalnym, nie mają zatem charakteru obligatoryjnego. W tym tkwi geneza obowiązku uczestnictwa w niedzielnej Mszy św. Natomiast nigdzie w dokumentach Magisterium Kościoła nie ma wzmianki o takim obowiązku w odniesieniu do *pia exercicia*, bez względu na to, jak są one godne i zakorzenione w tradycji danego Kościoła lokalnego. W tym kontekście pojawia się kolejna istotna zasada, związana z relacją, jaka istnieje pomiędzy liturgią a pobożnością ludową. Udział w różnych formach pobożności ludowej powinien być poprzedzony solidną formacją duchowieństwa i wiernych świeckich, której przedmiotem będzie modlitwa liturgiczna i duchowość⁵³. Brak formacji może bowiem prowadzić do poważnych dewiacji duszpasterskich. Mają one miejsce tam, gdzie liturgia jest zaniedbywana i sprowadzana do roli drugorzędnej. Czasami towarzyszy temu przekonanie, że jest ona zarezerwowana tylko dla wybranych⁵⁴.

Prymat liturgii nad publicznymi lub prywatnymi formami pobożności ludowej wynika z jej natury. Już w encyklice *Mediator Dei* Pius XII definiuje liturgię jako „część publiczną, którą Zbawiciel nasz, Głowa Kościoła, żywi dla Ojca Niebieskiego, którą społeczność wiernych oddaje Założycielowi swojemu, a przezeń Ojcu Przedwiecznemu”⁵⁵. Wydaje się, że jeszcze dobitniej i wyraźniej prawdę o publicznym charakterze liturgii rozwija się i uwypukla w Konstytucji o liturgii. W dokumencie tym można odnaleźć następującą myśl: „Czynności liturgiczne nie są prywatnymi czynnościami, lecz uroczyście sprawowanymi obrzędami Kościoła, który jest «sakramentem jedności», czyli ludem świętym, zjednoczonym i zorganizowanym pod zwierzchnictwem biskupów. Dlatego czynności liturgiczne należą do całego Ciała Kościoła” (KL 26). Liturgia jako „dzieło Boże”⁵⁶ została powierzona zatem całemu Kościołowi, a nie prywatnym osobom.

Źródłem genetyczno-ontycznym umożliwiającym realizację całkowitego kultu publicznego w Kościele jest władza kapłańska o charakterze nadprzy-

⁵³ James Empereur. 2005. Popular Piety and the Liturgy: Principles and Guidelines. W *Directory on Popular Piety and the Liturgy: Principles and Guidelines. A Commentary*. Red. Peter C. Phan, 6. Collegeville, Minnesota: Liturgical Press.

⁵⁴ DPLL 5.

⁵⁵ Pius XII. 1947. „Encyklika *Mediator Dei*” (20.11.1947). AAS 39: 528–529.

⁵⁶ KKK 1069.

rodzonym przekazywana na mocy sukcesji apostolskiej tym, którzy jej mocą „zastępują osobę Jezusa Chrystusa wobec ludu sobie powierzonego, a wobec Boga działają w imieniu tego ludu”. Skoro liturgia „nie jest niczym innym jak wykonywaniem czynności kapłańskiej”, a jej celebracja „dokonuje się w pierwszym rzędzie przez kapłanów w imieniu Kościoła, przeto jej organizowanie, układ i formy muszą zależeć od władzy Kościoła”⁵⁷. Można zatem wyodrębnić dwa czynniki determinujące naturę liturgii: jej charakter publiczny oraz ściśle określona przez kompetentną w tej materii władzę kościelną struktura, w którą nie można ingerować i dowolnie ją modyfikować. Liturgia jest zatem genetycznie wpisana w Kościół i to nie jako fakt nałożony przez prawo autorytetu hierarchii Kościoła albo przez tradycję, ale jako fakt „genetyczny”, ponieważ objawia ona i ukazuje Kościół jako sakrament jedności. Władza kościelna ponosi odpowiedzialność za nią i powinna czuwać na tym, aby liturgia jako istota życia Kościoła, czyli ten Jego zasadniczy gen – jak trafnie formułuje to Jacek Nowak, nie uległ zniekształceniu przez pojawiające się nadużycia albo, posługując się terminologią właściwą dla nauk biologicznych, nie doszło do mutacji tego genu⁵⁸.

Powyższe zasady wpływające z soborowej eklezjologii liturgii należy mieć na uwadze, jeśli chodzi o organizację nabożeństw uwielbienia. Należy położyć zatem nacisk na formację osób celebrujących, jak i uczestników tych nabożeństw, i kształtować w nich świadomość, że wszelkie formy modlitwy uwielbienia Boga, które wpisują się w ramy pobożności ludowej, powinny prowadzić do liturgii, które jest nie tylko źródłem i szczytem życia chrześcijańskiego, ale także najwyższą formą uwielbienia Boga w Trójcy Jedynej. Zbytne przeaccentowanie czy koncentracja jedynie na pozaliturgicznych formach uwielbienia może czasami prowadzić do ich absolutyzacji oraz do niezrozumienia, czy wręcz pomniejszania wagi samej Mszy św. jako Ofiary uwielbienia. Wszędzie tam, gdzie Eucharystia jest traktowana jako pewien dodatek w programie koncertu czy wieczoru uwielbienia, świadczyć to będzie o odwróceniu właściwych proporcji i braku zarówno wiedzy, jak i formacji liturgicznej. Niezrozumienie relacji służebnej pobożności ludowej do liturgii może generować różnego rodzaju nadużycia liturgiczne.

⁵⁷ Pius XII. 1947. „Encyklika *Mediator Dei*”, 539.

⁵⁸ Por. Jacek Nowak. 2018. „Liturgia genetycznie wpisana w Kościół”. *Liturgia Sacra* 24 (1): 13–14.

3. Próba zharmonizowania nabożeństw uwielbienia z duchem i rytmem liturgii

W celu porządkowania nabożeństw uwielbienia należy wziąć pod uwagę dwie zasadnicze sprawy: (1) czy chodzi o nabożeństwo z adoracją, czy bez adoracji, oraz (2) na pewne logiczne konsekwencje wynikające z zasady: *lex credendi – lex orandi – lex vivendi*, gdyż modlitwa uwielbienia zarówno ta liturgiczna, jak i wykraczająca poza ściśle określone ramy liturgii powinna prowadzić do życia, które będzie uwielbieniem Boga⁵⁹.

3.1. Adoracja Najświętszego Sakramentu a nabożeństwo uwielbienia

Jeśli nabożeństwo uwielbienia jest połączone z adoracją Najświętszego Sakramentu, to jest już ono w jakiś sposób zdeterminowane normami liturgicznymi. Sama adoracja ma bowiem formę liturgiczną dlatego, że jest księgą liturgiczną *Komunia święta i kult tajemnicy Eucharystii poza Mszą św.*⁶⁰ W posoborowym rytuale zostaje ukazany sens teologiczny wystawienia Najświętszej Eucharystii oraz związek, jaki zachodzi pomiędzy kultem Najświętszego Sakramentu a Mszą św., która jest źródłem i szczytem całego życia chrześcijańskiego⁶¹. Adoracja Najświętszej Eucharystii „przyczynia się do wzrostu należnego Chrystusowi kultu w duchu i prawdzie”⁶² oraz pociąga wiernych „do pełnego udziału w tajemnicy paschalnej”⁶³. Przebywając przy Chrystusie Panu i adorując Go, wierni uczestniczą w swoistej „komunii duchowej”, trwają w duchowym zjednoczeniu z ukrzyżowanym i zmartwychwstałym Kyriosiem przez wiarę i miłość. Można zatem za

⁵⁹ Uwagę na te dwa punkty zwrócił uwagę Sławomir Jeziorski w swoim referacie pt. *Uczestnicy i celebrujący nabożeństwo uwielbienia* wygłoszonym podczas XXXVI Sympozjum Liturgicznego w Łądzie nad Wartą 12 kwietnia 2024 r., którego przewodnim tematem było: „Nabożeństwo uwielbienia w pobożności posoborowej”. Ponieważ tekst referatu nie został jeszcze opublikowany przez autora, w niniejszym opracowaniu posługuję się własnymi notatkami sporządzonymi na podstawie wystąpienia prelegenta. S. Jeziorski wyodrębnił jeszcze inną istotną kwestię związaną z czasem celebracji nabożeństwa uwielbienia. Według jego opinii, jeśli chcemy wieczory czy nabożeństwa uwielbienia we właściwy sposób prowadzić i zharmonizować z liturgią, to one muszą być uzgodnione z tym rytmem poranka, dnia, wieczoru i nocy.

⁶⁰ *Komunia święta i kult Tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą Świętą dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. 2016. Katowice. Księgarnia św. Jacka.

⁶¹ Najwyższą formą kultu Eucharystii jest jej celebrowanie i spożywanie. Wszystkie formy pozamszalnego kultu Chrystusa mają swoje źródło w Eucharystii i do jej należytego i owocnego sprawowania powinny prowadzić. Por. Stanisław Araszczyk. 2017. *Proces posoborowego porządkowania form pozamszalnego kultu Chrystusa. W Pozamszalny kult Chrystusa w Eucharystii*. Red. Stanisław Araszczyk, 47, 50. Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu.

⁶² *Komunia święta i kult Tajemnicy Eucharystycznej*, nr 58.

⁶³ *Komunia święta i kult Tajemnicy Eucharystycznej*, nr 56.

Wacławem Hryniewiczem powiedzieć, że mamy tu do czynienia z „pewną postacią «brania» i duchowego spożywania Chrystusa”. W ten sposób przedłuża się uczestnictwo w Jego paschalnej ofierze⁶⁴.

W *Dyrektorium o pobożności ludowej* można odnaleźć również kilka punktów dotyczących adoracji. Według *Dyrektorium* adoracja Najświętszego Sakramentu „jest szczególnie rozpowszechnioną formą pobożności w kulcie Eucharystii, do której Kościół gorąco zachęca zarówno duszpasterzy, jak i wiernych”⁶⁵. Chodzi tu o akt religijny oznaczający oddanie czci Bogu, będący jednym z podstawowych aktów cnoty religijności, który wyraża się w wychwalaniu Boga, wielbieniu Go oraz w uniżaniu samego siebie⁶⁶. W adoracji Najświętszego Sakramentu, która jest największym uwielbieniem Boga, krzyżują się ze sobą wyrazy pobożności liturgicznej i ludowej, tak że istnieje pewna trudność w wyodrębnieniu wyraźnych granic pomiędzy nimi. *Dyrektorium* podaje trzy różne formy adoracji: 1) zwykłe nawiedzenie Najświętszego Sakramentu w tabernakulum; 2) adoracja według przepisów liturgicznych, przed wystawionym Najświętszym Sakramentem w monstrancji albo w puszcze na dłuższy czas; 3) tak zwana adoracja wieczysta lub czterdziestogodzinne nabożeństwo, do których ma prawo cała wspólnota zakonna, stowarzyszenia eucharystyczne lub wspólnota parafialna⁶⁷. W przypadku nabożeństw uwielbienia, wieczorów uwielbienia połączonych z wystawieniem Najświętszego Sakramentu mamy do czynienia z tą drugą formą adoracji. W takim przypadku chwile adoracji wkomponowane w porządek tego rodzaju nabożeństw powinny zgodnie ze wskazaniem *Dyrektorium* charakteryzować się pięcioma elementami, oczywiście nie wszystkimi równocześnie. Wierni uczestniczący w takiej adoracji w ramach wieczoru czy nabożeństwa uwielbienia powinni być przygotowani do: 1) posłużenia się Pismem Świętym jako nieporównywalną z niczym księgą modlitwy; 2) odpowiedniego doboru pieśni i modlitw; 3) zapoznania się z niektórymi prostymi strukturami Liturgii godzin (w przypadku nabożeństw uwielbienia niekoniecznie ten element musi być brany pod uwagę); 4) przestrzegania rytmu roku liturgicznego (wydaje się, że ta synchronizacja z okresem liturgicznym może stanowić pewien problem); 5) trwania na cichej modlitwie.

⁶⁴ Wacław Hryniewicz. 1987. *Nasza Pascha z Chrystusem* (Zarys chrześcijańskiej teologii paschalnej. T. 2). Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 509.

⁶⁵ DPLL 164.

⁶⁶ Por. KKK 2096–2097. Na czym polega adoracja Boga w kontekście teologiczno-liturgicznym wyjaśnia Czesław Krakowiak. 2017. *Liturgia i pobożność ludowa*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 119.

⁶⁷ DPLL 165.

W celu zgłębienia natury adoracji Najświętszego Sakramentu należy odnieść się do Instrukcji *Eucharisticum misterium* z 25 maja 1967 r., wydanej przez Świętą Kongregację Obrzędów, w której czytamy: „Nikt nie powinien wątpić, «że wszyscy wierni Chrystusowi według zwyczaju stale przyjętego w Kościele katolickim, mają temu Najświętszemu Sakramentowi oddawać najwyższy kult uwielbienia, który należy się prawdziwemu Bogu. Sakrament ten bowiem nie powinien być mniej uwielbiany z tego powodu, że Chrystus Pan ustanowił go dla spożywania». Należy również uwielbiać Chrystusa w przechowywanym Sakramencie, skoro jest tam obecny substancjalnie przez tę przemianę chleba i wina, która w myśl Soboru Trydenckiego zwie się najstosowniej przeistoczeniem”⁶⁸. Z powyższego dokumentu wynika zatem, że w centrum kultu uwielbienia jest osoba Jezusa Chrystusa, nie nasze śpiewy, nie nasze koncerty, flagi, tańce religijne czy inne rzeczy – w tym momencie abstrahując od tego, czy jest to właściwe i poprawne liturgicznie. Adoracja sakramentu, o której tutaj mowa, nie jest celem samym w sobie, ale staje się pewnego rodzaju uczestnictwem w tajemnicy Chrystusowej Paschy i uczy żyć w obecności Pana⁶⁹. Dokument ten w sposób oczywisty i wyraźny wskazuje zatem na chrystocentryczny charakter modlitwy uwielbienia⁷⁰.

Problem z nabożeństwem uwielbienia i czasem towarzyszącym mu narcyzmem i egocentryzmem sprowadza się do naszej logiki myślenia i postawy, że my tak naprawdę nie chcemy umrzeć. Gdy stary człowiek nie chce w nas umrzeć, to my pod pretekstem uwielbienia Boga będziemy dążyć do uwielbienia samego siebie, czyli do autolatrii. Jak zauważa D. W. Fagerberg, „nie możemy podnosić rąk w prawdziwym *orans*, dopóki nie poskromimy własnej skłonności do egocentrycznego zniekształcania wszystkich rzeczy”⁷¹. Uwielbienie – jak zauważa S. Jeziorski – „ostatecznie jest darem Ojca, który otrzymuje człowiek, kiedy ofiaruje się Ojcu w śmierci. Kiedy jak w krzyku pragnę się ofiarować Ojcu, to doświadczam, że Ojciec mnie podnosi do życia i to życie wskrzeszone lub na nowo darowane ono tam naprawdę jest fundamentem uwielbienia”. W tym kontekście słuszna i bardzo trafna jest opinia S. Jeziorskiego, że pierwszym wyzwaniem teologicznopastoralnym, związanym z różnymi formami od-

⁶⁸ Święta Kongregacja Obrzędów. 1987. Instrukcja o kulcie tajemnicy Eucharystii *Eucharisticum misterium* (25.05.1967), nr 3f. W *Eucharystia w wypowiedziach papieży i innych dokumentach Stolicy Apostolskiej XX w.* Wybór i komentarz Romuald Rak, 140. London: Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas”.

⁶⁹ Hryniewicz. 1987. *Nasza Pascha z Chrystusem*, 510.

⁷⁰ Jeziorski. 2024. *Uczestnicy i celebrujący nabożeństwo uwielbienia* (nieopublikowany referat, notatki własne autora artykułu).

⁷¹ David W. Fagerberg. 2018. *Theologia prima. Czym jest teologia liturgiczna*. Tłum. Laura Bigaj. Kraków: Fundacja Dominikański Ośrodek Liturgiczny, 365.

dawania czci i chwały Bogu, jest zatem pogłębienie tajemnicy paschalnej Chrystusa i naszej⁷².

3.2. Modlitwa uwielbienia a życie będące uwielbieniem (*lex orandi – lex vivendi*)

W Konstytucji o liturgii uwypukla się paschalny wymiar liturgii tam, gdzie jest mowa o tym, że „dzieła odkupienia ludzi i uwielbienia Boga (...) dokonał Chrystus Pan, szczególnie przez paschalne misterium (...)”. Dzieło doskonałego uwielbienia Boga dokonało się zatem w życiu Jezusa. Misterium Chrystusowej Paschy jest źródłem naszego życia, gdyż Jezus, umierając na krzyżu, „zniweczył śmierć naszą i zmartwychwstając, przywrócił nam życie”⁷³. W Katechizmie Kościoła Katolickiego podkreśla się, że „wydarzenie Krzyża i Zmartwychwstania trwa i pociąga wszystko ku Życiu”⁷⁴. Uwielbienie w życiu Jezusa dokonuje się nie w Wieczerniku (tam ma miejsce Jego wewnętrzna decyzja), ale na Golgocie. „Gdy nadchodzi Jego godzina [Chrystus] przeżywa jedyne wydarzenie w historii, które nie przemija”⁷⁵. Ta godzina Chrystusowej kenozy „przejścia z tego świata do Ojca” (J 13,1) staje się punktem kulminacyjnym zbawczej misji wcielnego Syna Bożego i jest sakramentalnie uobecniana w każdej „ofierze uwielbienia”, jaką jest Eucharystia⁷⁶. Jak trafnie zauważa David W. Fagerberg, „kenoza Chrystusa nie zakończyła się w żłobie, ponieważ musiał On zrobić jeszcze jeden krok w dół, aby znaleźć mężczyznę i kobietę tam, gdzie się znajdują – w Hadesie. A kiedy Jego kenoza ostatecznie przełamuje próżnię Hadesu, z naszych ust wydobywa się epikletyczny okrzyk: Przyjdź, Duchu Święty”⁷⁷.

Papież Franciszek w liście apostolskim *Desiderio desideravi* określa liturgię jako kapłaństwo Chrystusa objawione i dane nam w Jego Passze. Rozwijając tę myśl, zwraca uwagę na rolę Ducha Świętego. To dzięki Niemu zostajemy zanu-

⁷² Jeziorski. 2024. *Uczestnicy i celebrujący nabożeństwo uwielbienia*.

⁷³ I Prefacja wielkanocna. MRP, 37*.

⁷⁴ KKK 1085.

⁷⁵ KKK 1085.

⁷⁶ Por. Waldemar Bartocha. 2023. „Główne kierunki soborowej odnowy liturgicznej w świetle Konstytucji o liturgii świętej z perspektywy 60 lat jej realizacji”. *Teologiczne Studia Siedleckie* 20: 62–63.

⁷⁷ David W. Fagerberg. 2016. *Consecrating the World. On Mundane Liturgical Theology*. New York: Angelico Press, 65: *Christ's kenosis was not finished at the manger, because he had to take one step further down in order to find man and women where they are – in Hades. And when his kenosis finally breaks the vacuum seal of Hades an epicletic cry escapes from our lips: Come Holy Spirit* (tłum. własne).

rzeni w misterium paschalnym, czego logiczną konsekwencją staje się przemiana całego naszego życia i coraz większe upodobnienie do Chrystusa⁷⁸. Autentyczne przeżywanie liturgii pomaga w wyrażeniu dziecięcej i synowskiej relacji z Bogiem oraz uzdalnia do kontemplacji Jego epifanii. Człowiek, pozostając w wewnętrznej syntonii z liturgią, jednoczy się z Chrystusowymi aktami uwielbienia Boga Ojca i urzeczywistnia cnoty teologalne⁷⁹.

W życiu chrześcijańskim nie chodzi o samą modlitwę uwielbienia. Ona jest po to, aby całe nasze życie było uwielbieniem Boga. Gdyby wszystko się zamknęło tylko w modlitwie, a nie prowadziło do życia, to taka modlitwa byłaby jedynie pewnym *eventem* oderwanym od życia chrześcijańskiego. W tym kontekście pojawia się kolejny ważny postulat związany ze sprawowaniem nabożeństw uwielbienia, jakim jest pogłębienie duchowości liturgicznej. Ostateczne uwielbienie dokonało się w Chrystusie i dokonuje się w każdym z nas, o ile jesteśmy w Nim zakorzenieni. Najważniejszy jest dla nas fakt zmartwychwstania Chrystusa i jego historiozawczny wymiar. W tajemnicy chrztu dokonuje się na płaszczyźnie sakramentalno-ontologicznej nasze włączenie w to doświadczenie zmartwychwstania. „Chrzest jest źródłem nowego życia w Chrystusie, z którego wypływa całe życie chrześcijańskie”⁸⁰. W tajemnicy chrztu jesteśmy włączeni w kapłaństwo Chrystusa, wszczępieni w Jego Mistyczne Ciało oraz dostępujemy udziału w Jego potrójnej misji, co uzdalnia nas i zobowiązuje m.in. do uczestniczenia w chrześcijańskim kulcie uwielbienia Boga⁸¹.

Nie ma *ordo*, nie ma wytycznych odnośnie do nabożeństw uwielbienia, ale potrzeba nam – jak trafnie zauważa S. Jeziorski – „roztropnego i twórczego szacunku połączonego z dojrzałymi, odpowiednio uformowanymi duszpasterzami, którzy będą prowadzić ludzi nie do nabożeństw uwielbienia, ale do życia, które będzie uwielbieniem Boga poprzez te nabożeństwa, które są celebrowane”⁸².

⁷⁸ Por. DD 21.

⁷⁹ Por. Alfonso Berlanga Gaona. 2023. „La formación litúrgica según Desiderio desideravi (II): formación para la liturgia”. *Pastoral Litúrgica* 379: 77.

⁸⁰ KKK 1254.

⁸¹ KKK 1273.

⁸² Jeziorski. 2024. *Uczestnicy i celebujący nabożeństwo uwielbienia*.

4. Nabożeństwo uwielbienia na linii konfrontacji pomiędzy tradycją a nowoczesnością

Cechą charakterystyczną liturgii jest to, że ona ewoluuje w rytmie pokoleń. Ewolucja ta prowadzi do stopniowej modyfikacji poszczególnych elementów także pod wpływem zmian społecznych i kulturowych. Oczywiście ewolucja ta powinna bazować na niezmiennych częściach liturgii, a poszczególne zmiany muszą wypływać z tradycji i mają pomóc w odkryciu jej autentycznego sensu i treści. Kiedy nawet dziś stawiamy pytanie o granice nowoczesności w liturgii, to na samym wstępie należy podkreślić, że władzę wprowadzania jakichkolwiek zmian w liturgii Kościoła posiada głównie Stolica Apostolska, która bierze bezpośrednią odpowiedzialność za kierowanie sprawami liturgii⁸³. To ona ustala schematy celebracji liturgii oraz decyduje, co ma charakter obligatoryjny, a co jedynie fakultatywny. W ograniczonym zakresie pewne kompetencje ma także biskup diecezjalny⁸⁴. Natomiast zmiany takie nigdy nie mogą być wprowadzane przez prezbiterów i wiernych świeckich⁸⁵. Taka optyka w organizacji, układzie i formach liturgii wynika z samej natury Kościoła, „widzialnego sakramentu (...) zbawczej jedności” (KK 9). Elementem istotnym, warunkiem *sine qua non* każdej celebracji liturgicznej jest jej eklezjalne pochodzenie. Chodzi tutaj zatem – jak już wspomniano powyżej – o fakt „genetyczny”, a nie jedynie o „akt nałożony przez prawo autorytetu Kościoła albo przez tradycję”⁸⁶. Kościół zachowuje dużą powściągliwość i ostrożność przy wprowadzaniu zmian w liturgii, przestrzegając następujących zasad: elementów niezmiennych, powolnego postępu, diachroniczności oraz interakcji pomiędzy tradycją a innowacją⁸⁷. Uzasadnieniem nowości w ramach liturgii powinno być „prawdziwe i niewątpliwe dobro Kościoła”. Należy przy tym pamiętać, aby owe „nowe formy” pozostawały w organicznej relacji z formami już istniejącymi (KL 23).

⁸³ KL 22 § 1: „Prawo kierowania sprawami liturgii należy wyłącznie do władzy Kościoła. Przyśługuje ono Stolicy Apostolskiej oraz, zgodnie z prawem, biskupowi”.

⁸⁴ Biskup urzeczywistnia swoją *auctoritas episcopi* w różnych formach regulacji i autentycznej promocji świętej liturgii tak, aby „w sposobie jej sprawowania głoszone jasno prawdę objawioną, wiernie przekazywano życie Boże oraz wyrażano jednoznacznie prawdziwą naturę Kościoła” – Jan Paweł II. 2003. *Posynodalna adhortacja apostolska „Pastores gregis” o biskupiej posłudze Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata* (16.10.2003). W *Ustrój hierarchiczny Kościoła (wybór źródeł)*. Red. Wiesław Kacprzyk, Mirosław Sitarz, nr 35. Lublin: Wydawnictwo KUL.

⁸⁵ KL 22 § 3: „Dlatego nikomu innemu, choćby nawet był kapłanem, nie wolno na własną rękę niczego dodawać, ujmować ani zmieniać w liturgii”.

⁸⁶ Jacek Nowak. 1999. *Apostolski wymiar liturgii w świetle Konstytucji „Sacrosanctum Concilium”*. Poznań: Pallottinum, 64.

⁸⁷ Zasady te szczegółowo omawiane są w: Dominik Ostrowski. 2018. „Liturgia między tradycją a nowoczesnością. Zasady, perspektywy i błędne strategie”. *Anamnesis* 24, 3 (94): 71–74.

W tym kontekście można postawić pytanie, które bezpośrednio dotyczy omawianej przez nas kwestii, czyli wieczorów czy nabożeństw uwielbienia, zwłaszcza jeśli są one połączone z adoracją Najświętszego Sakramentu: Czy można podczas liturgii klaskać, tańczyć lub modlić się flagami? Dominik Ostrowski na tak sformułowane pytanie udziela następującej odpowiedzi:

Należy zawsze pamiętać, że gesty ciała są wyrazem postawy duchowej i dopóki takie a nie inne kodowanie nie wchodzi w konflikt z duchem liturgii, nie ma tu teoretycznych zakazów. Gesty są określone w Mszałe, ale pamiętamy, że w Kościele panuje naczelną zasadą „zbawienie dusz najwyższym prawem” (*salus animarum – suprema lex*), do rozeznania pasterzy będzie należało ocenianie, czy dla dobra duchowego konkretnej grupy (dzieci, młodzieży, ruchów) można takie gesty stosować. Zasadą ogólną jest też jedność wspólnoty, a raczej wymóg, aby jedni nie przeszkadzali drugim. Dlatego jeśli język danej wspólnoty na to zezwala, nie ma teoretycznych przeciwwskazań dla nowych form modlitwy, o ile nie łamie się oczywiście przepisów. Warto zawsze zapoznać się z treścią nowych form modlitwy ciała, ponieważ można zbyt łatwo np. tzw. taniec z flagami uznać za zwykłe machanie materiałem, podczas gdy osoby praktykujące ten rodzaj modlitwy rozumieją go głębiej, stosując rozbudowaną symbolikę kolorów i gestów, z nawiązaniem do wizji proroczych biblijnych, a to zmienia zupełnie ocenę tej nowości w Kościele, a także jej ewentualną przyszłość⁸⁸.

Pewne elementy, m.in. taniec religijny, charakterystyczne dla form kultycznych, jakie rozwijają się w ruchach charyzmatycznych, budzą wiele kontrowersji i emocji, zwłaszcza jeśli pojawiają się one w strukturze katolickiej liturgii. Chociaż taniec jako sztuka może przerodzić się w modlitwę angażującą całą istotę człowieka, czyli jego duszę i ciało, to jednak nigdy nie został zatwierdzony jako integralna część publicznego kultu w Kościele łacińskim⁸⁹. Nawet jeśli Kościoły lokalne zaakceptowały taniec, to zawsze miało to miejsce poza litur-

⁸⁸ Ostrowski. 2018. „Liturgia między tradycją a nowoczesnością”, 76.

⁸⁹ Taniec – jak zauważa Dania Marco – nigdy nie stanowił integralnej części oficjalnego kultu Kościoła, z wyjątkiem ostatnich lat, po Soborze Watykańskim II, kiedy został dopuszczony w ramach niektórych liturgii afrykańskich i azjatyckich. Pozostaje jednak faktem to, że na przestrzeni dziejów Kościoła był jednak często praktykowany zarówno przez wiernych, jak i przed duchowieństwo, ale jako forma pobożności i kultu ludowego. Tańczono podczas niektórych świąt religijnych, w czasie procesji, w kościołach, a nawet na cmentarzach. Świadczenia na temat tańca odnaleźć można w apokryfach, w pismach patrystycznych, w niektórych hymnach i ceremoniach, w żywotach świętych oraz w kronikach świąt religijnych; por. Dania Marco. 2000. *La danza sacra nella Chiesa: esperienze antiche ed esperienze nuove*. Roma: Pontificia Università Lateranense, 69.

gią⁹⁰. Takie stanowisko w tej materii Kongregacji ds. Kultu Bożego nie przekreśla jednak tego, że w przyszłości pewne tańce oraz pewne typy tańca mogłyby zostać wprowadzone do katolickiego kultu, chociażby mając na względzie normy adaptacji liturgii do charakteru i tradycji różnych narodów zawarte w Konstytucji *Sacrosanctum Concilium*:

W sprawach, które nie dotyczą wiary lub dobra powszechnego, Kościół nie chce narzucać sztywnych, jednolitych form nawet w liturgii. Przeciwnie, otacza opieką i rozwija duchowe zalety i wartości różnych plemion i narodów. Życzliwie ocenia to wszystko, co w obyczajach narodów nie wiąże się nierozwalnie z zabobonami i błędami, i jeśli może, zachowuje to w nienaruszonej postaci, a niekiedy nawet przyjmuje do liturgii, jeśli odpowiada to zasadom prawdziwego i autentycznego ducha liturgicznego (KL 37).

W tym kontekście warto także dodać, że pomimo krytycznego stanowiska Kościoła w kwestii tańca na przestrzeni wieków nieprawdziwym byłoby stwierdzenie, że autorytet Kościoła gardził zastosowaniem tańca sakralnego jako formy modlitwy, a nawet jako artystycznej i ludowej ekspresji w ceremoniach pozaliturgicznych⁹¹. Wspomniany powyżej dokument Kongregacji ds. Kultu Bożego nie wyklucza hipotetycznej możliwości wprowadzenia tańca religijnego na Zachodzie poza liturgią, w miejscach niemających ściśle liturgicznego przeznaczenia. Podstawowa trudność, jaka istnieje w tej materii, to miejsce i rozumienie tańca w kulturze europejskiej. Europejczykom taniec kojarzy się przede wszystkim z rozrywką i ze sferą *profanum*. W przypadku kultury afrykańskiej czy tej charakterystycznej dla krajów Bliskiego Wschodu taniec odzwierciedla wartości religijne i staje się ich wyraźną manifestacją. W liturgii bizantyjskiej występuje niezwykle uproszczony taniec w obrzędach małżeństwa. Ukoronowani małżonkowie trzykrotnie okrążają wraz z celebransem tetrapod, czyli ozdobny stół znajdujący się pomiędzy carskimi wrotami⁹². W kulturze etiopskiej istnieje natomiast zrytualizowany

⁹⁰ Sacra Congregatio pro Culto Divino. 1975. „La danza nella liturgia”. *Notitiae* 106–107 (6–7): 203.

⁹¹ Marco. 2000. *La danza sacra nella Chiesa*, 103.

⁹² Obrzęd ten nosi nazwę „taniec Izajasza”. Po obrzędzie wspólnego kielicha nowożeńcy poprzedzeni przez kapłana wykonują trzy okrążenia wokół tetrapodu. Taniec ten wykonuje się w kierunku przeciwnym do ruchu wskazówek zegara. Podczas obchodzenia tetrapodu kapłan trzyma ręce panny młodej i pana młodego złączone razem, zakrywając je epitachelionem. Rodzice chrzestni podążają za nowożeńcami, trzymając korony nad ich głowami. Chór w tym czasie śpiewa trzy tropariony, które występują także podczas obrzędów chirotonii, z tą różnicą, że ulega zmianie kolejność pieśni (trzeci troparion jest śpiewany tutaj jako pierwszy); por. Evangelos Theodorou. 1978. *La danse sacrée dans le culte chrétien et plus spécialement dans la famille liturgique byzantine*.

taniec, w którym biorą udział kapłani i lewici przed wejściem do kościoła, zanim jeszcze rozpocznie się ceremonia. Ma on miejsce podczas procesji i towarzyszy recytacji psalmów. Podobny zwyczaj praktykuje się w liturgii syryjskiej również w czasie recytacji psalmów⁹³.

W przypadku ruchów pentekostalnych występuje zjawisko kulturowe obejmujące różne wyznania chrześcijańskie, począwszy od afrykańskich pieśni duchowych, poprzez przedstawienia teatru muzycznego o tematyce religijnej, aż po wykorzystanie tańca rockowego lub jazzowego w liturgii. W formach kultycznych charakterystycznych dla tych ruchów dominuje element spontaniczności i improwizacji pod wpływem działania Ducha Świętego⁹⁴. Członkowie tychże ruchów podczas spotkań modlitewnych podnoszą ręce, trzymają się za ręce i klaszczą w modlitwie i uwielbieniu Boga. Całe ich ciało jest zaangażowane w uwielbienie Boga. Poza tym praktykują oni modlitwę o uzdrowienie. Nakładają ręce na chorych oraz stosują namaszczenie olejem⁹⁵. Elementy takiego tańca i sam „charyzmat uzdrawiania” domagają się wyważonej oceny ze strony Kościoła, zwłaszcza

W Gestes et paroles dans les diverses familles liturgiques. Conferences Saint-Serge XXIVe Semaine d'études liturgique (Paris, 28 Juin – 1er Juillet 1977) (Bibliotheca Ephemerides Liturgicae „Subsidia” 14), 298–299. Roma: Centro Liturgico Vincenziano. Zob. także: Alfons Raes. 2000. *Il matrimonio, la sua celebrazione e spiritualità nelle Chiese di Oriente*. Siena: Edizioni Cantagalli, 32–33, 103; Stefano Rosso. 2010. *La celebrazione della storia della salvezza nel rito bizantino. Misteri sacramentali. Feste e tempi liturgici* (Monumenta Studia Instrumenta Liturgica 60). Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 555–557. Trzy okrażenia wokół ołtarza w przypadku chirotonii są gestem wprowadzenia kandydata w jego posługę i znakiem, że jego życie będzie odąd związane z ołtarzem. Kandydat jest wprowadzany ze środka cerkwi do części ołtarzowej przez najstarszego diakona lub kapłana w zależności od stopnia święceń. Kandydat całuje cztery rogi ołtarza, trzykrotnie klęka przed ołtarzem i bierze błogosławieństwo od biskupa siedzącego po prawej stronie ołtarza; por. Rosso. 2010. *La celebrazione della storia della salvezza*, 471–472, 475. Procesja wokół ołtarza w obrzędach chirotonii wskazuje na nupcjalny wymiar sakramentu kapłaństwa. Poza wspomnianymi tutaj obrzędami małżeństwa oraz chirotonii tzw. cyrkumambulacja (*la circumambulazione*) występuje także w obrzędach chrzcielnych. Po chrystmacji kapłan, rodzice chrzestni i nowo ochrzczony trzykrotnie obchodzą chrzcielnicę. Podczas tej procesji śpiewa się trzy razy: „Którzy w Chrystusie ochrzczeni są, w Chrystusa przyobleczeni są. Alleluja”. Na ten temat zob. Karl Christian Felmy. 2005. *Współczesna teologia prawosławna*. Tłum. Henryk Paprocki. Białystok: Prawosławna Diecezja Białostocko-Gdańska, 214.

⁹³ Sacra Congregatio pro Culto Divino. 1975. „La danza nella liturgia”, 204–205.

⁹⁴ Marco. 2000. *La danza sacra nella Chiesa*, 114–115.

⁹⁵ Steven Land. 1996. „Pregare nello spirito, una prospettiva pentecostale”. *Concilium* 32 (3): 128. Spotkania modlitewne w celu otrzymania uzdrowienia stwarzają problem ich słusznego osądu pod względem liturgicznym. Nabożeństwa przewidziane w księgach liturgicznych, które są sprawowane z poszanowaniem prawa liturgicznego, są dozwolone (np. Msza św. w intencji chorych). W przypadku jednak, gdy normy liturgiczne są łamane, dochodzi do nadużyć. Należy pamiętać, że „charyzmatu uzdrawiania” nie wolno przypisywać określonej kategorii uczestników. Przy organizacji tego rodzaju modlitw powinny być przestrzegane normy zawarte w instrukcji wydanej przez Kongregację Nauki Wiary – por. Kongregacja Nauki Wiary. 2002. Instrukcja na temat modlitw w celu osiągnięcia uzdrowienia pochodzącego od Boga *Ardens felicitatis desiderium* (14.09.2000), *W W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary (1995–2000)*. Red. Janusz Królikowski, Zygmunt Zimowski, 95–104. Tarnów: Biblos.

jeśli pojawiają się one jako inicjatywa oddolna w strukturze liturgii katolickiej. W sytuacji, gdy wspólnota nie jest do tego przygotowana, powinno się unikać tańca z flagami podczas celebracji liturgicznych (np., w ramach uwielbienia po Komunii św. czy podczas adoracji z wystawieniem Najświętszego Sakramentu). Podczas liturgii sprawowanej we wspólnotach Odnowy Charyzmatycznej byłby on kodem zrozumiałym dla uczestników, ale we wspólnotach parafialnych może być odebrany czasami jako element zupełnie obcy i budzący zdziwienie, a nawet zgorszenie. Niezależnie od sytuacji, należy przestrzegać obowiązujących przepisów liturgicznych, a te nie zezwalają jeszcze obecnie na wprowadzenie elementów tańca do liturgii, co jednak nie przekreśla na przyszłość hipotetycznej możliwości koncesji pod tym względem np. w ramach tzw. pozaliturgicznych form modlitwy uwielbienia.

Nie brakuje dziś wśród teologów (w tym także teologów liturgii) pozytywnych głosów na temat tańca liturgicznego i roli ewangelizacyjnej, jaką może on odegrać w dobie postmodernizmu. Giuliva Di Bernardino w monografii poświęconej tańcowi rytualnemu wyraża opinię, że „taniec liturgiczny znajduje (...) swój fundament w teandrycznej rzeczywistości celebrowanej w sposób symboliczny, w odniesieniu do doświadczenia estetycznego, które wspiera i dopełnia doświadczenie religijne, fundament aktu wiary”⁹⁶. W swojej narracji wskazuje ponadto na fakt, iż we współczesnym świecie Dobra Nowina może być przekazywana jedynie poprzez doświadczenie, w które człowiek jest zaangażowany w całości, czyli swoim ciałem, psychiką, duchem, intelektem i emocjami. W tym kontekście sztuka tańca – jej zdaniem – stanowi jedną z najskuteczniejszych form artystycznych do rekonstrukcji psychofizycznej relacji człowieka ze światem i z samym sobą⁹⁷.

5. Procedura związana z hipotetyczną możliwością ustanowienia nabożeństwa uwielbienia w świetle zasad inkulturacji liturgicznej

Ostatnią kwestią, którą należy poruszyć, gdyż takie postulaty już się pojawiają, jest sprawa ewentualnego ustanowienia nabożeństwa uwielbienia przez kompetentną władzę kościelną. W tej materii należałoby uwzględnić i przestrzegać regulacji prawnych zawartych w czwartej instrukcji o należytych wykony-

⁹⁶ Giuliva Di Bernardino. 2020. *La danza rituale. Dalla pietà popolare alla liturgia* (Cantate et psallite. Collana di formazione al canto liturgico 6). Roma: CLV – Edizioni Liturgiche, 331.

⁹⁷ Por. Di Bernardino. 2020. *La danza rituale*, 332.

waniu konstytucji o liturgii świętej *Varietatis legitimae* z 25 stycznia 1994 r.⁹⁸ Instrukcja ta została wydana przez Kongregację ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów i opatrzona podtytułem: *O liturgii rzymskiej i inkulturacji*. Dokument ten ma być skutecznym narzędziem do wspierania procesu dostosowania i inkulturacji liturgii do kultury poszczególnych ludów i narodów. Gdyby powstał w przyszłości projekt takiego wzorcowego nabożeństwa uwielbienia, należałoby go przedstawić Konferencji Episkopatu Polski, która, po pierwsze, przeprowadzi badania wstępne, uprzednio powierzając sprawę przestudiowania wprowadzonych w takim projekcie adaptacji Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. Na drugim etapie szczegółowo opracowany projekt, zawierający opis proponowanych zmian, racje ich wprowadzenia, zastosowane kryteria, planowane miejsca i czas, jeśli zachodzi taki przypadek, wstępnego eksperymentu oraz wskazanie grup przeznaczonych do ich wykonania wraz z aktami analizy i głosowania konferencji w tej kwestii, trafia do Dykasterii ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. Na trzecim etapie Dykasteria, jeśli uzna to za stosowne, wyraża zgodę na przeprowadzenie eksperymentu. Nad jego prawidłowym przebiegiem czuwa miejscowa konferencja episkopatu, która jest wspomagana przez krajową komisję liturgiczną. Zadaniem konferencji jest pilnowanie, aby eksperyment nie przekraczał ustalonych granic miejsca i czasu. Kolejny etap obejmuje okres eksperymentowania i przesłanie jego osiągnięć do Stolicy Apostolskiej. Do kompetencji konferencji episkopatu na tym etapie należy ocena projektu – czy odpowiada on stawianym celom, czy też wymaga ponownego rozpatrzenia w jakimś punkcie. Konferencja episkopatu następnie przesyła swój wniosek wraz z dokumentacją przeprowadzonego eksperymentu do dykasterii. Ostatni etap, piąty, to wyrażenie zgody przez Dykasterię ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, aby oczekiwane zmiany zostały wprowadzone na terytorium podlegającym danej konferencji episkopatu. W części proceduralnej zwrócono uwagę na poinformowanie i odpowiednie przygotowanie wszystkich wiernych – świeckich i duchownych – o wprowadzonych zmianach. Jeśli jest to stosowne, należałoby wprowadzić okres przejściowy przed wejściem zmian w życie⁹⁹.

⁹⁸ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. 2019. Czwarta instrukcja *Varietatis legitimae* dla poprawnego wprowadzenia soborowej konstytucji o liturgii (25.01.1994), nr 34–69. W *Prawo sakramentów. Wybór źródeł Kościoła katolickiego*. Red. Elżbieta Szczot, Damian Kwiatkowski, Wojciech Lech, 100–111. Lublin: Wydawnictwo KUL.

⁹⁹ Por. Marcin Kołodziej. 2023. *Adaptacje i akomodacje w liturgii. Komentarz do kan. 838 Kodeksu prawa kanonicznego*. Kraków: Wydawnictwo Scriptum, 206–208.

* * *

Powyższe rozważania wskazują na potrzebę ujęcia wydarzeń ewangelizacyjnych, wieczorów uwielbienia organizowanych przez wspólnoty charyzmatyczne działające w Kościele katolickim w ramy liturgiczno-prawne. Punkt wyjścia w procesie ich porządkowania powinna stanowić sakramentalna dwubiegunowa struktura Kościoła, będąca odbiciem wewnętrznego życia Trójcy Świętej. Pierwszym celem Kościoła jest bowiem „bycie sakramentem wewnętrznego zjednoczenia ludzi z Bogiem”¹⁰⁰. Działa on w sakramentach, które są podstawowymi formami doświadczenia żywej obecności Pana jako „organicznie ukształtowana natura społeczności kapłańskiej”¹⁰¹. Różne formy modlitwy uwielbienia Boga praktykowane w katolickich wspólnotach charyzmatycznych muszą należycie uwzględniać czas liturgiczny oraz wypływać z liturgii i do niej prowadzić. Liturgia bowiem ze swojej natury jest harmonijnym rytmem uwielbienia Boga, a jej przestrzeń tworzy architekturę tego uwielbienia. Zachowanie właściwej harmonii jest w tym przypadku bardzo istotne. Czasami zbytne skupienie się jedynie na emocjach i spektakularnych przeżyciach, silna potrzeba doświadczenia wspólnoty i relacji z innymi może prowadzić do ryzykownego przesunięcia akcentów, a w konsekwencji do pomniejszenia wagi czy wręcz negacji największego skarbu, jaki zostawił nam Pan Bóg, to znaczy łaski sakramentalnej. Antidotum na tego rodzaju zagrożenia jest poważna formacja liturgiczna całego ludu Bożego, w której nacisk położony zostaje na pogłębienie teologii paschalnej, ukazującej dialektyczną jedność Eucharystii i Kościoła.

Bibliografia

- Araszczyk Stanisław. 2017. Proces posoborowego porządkowania form pozamszalnego kultu Chrystusa. W *Pozamszalny kult Chrystusa w Eucharystii*. Red. Stanisław Araszczyk, 31–50. Wrocław: Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu.
- Bartocha Waldemar. 2023. „Główne kierunki soborowej odnowy liturgicznej w świetle Konstytucji o liturgii świętej z perspektywy 60 lat jej realizacji”. *Teologiczne Studia Siedleckie* 20: 55–76.
- Berlanga Gaona Alfonso. 2023. „La formación litúrgica según Desiderio desideravi (II): formación para la liturgia”. *Pastoral Litúrgica* 379: 63–78.

¹⁰⁰ KKK 775.

¹⁰¹ KK 11; KKK 1119, 1132.

- Bonaccorso Giorgio. 2012². *Il rito e l'altro. La liturgia come tempo, linguaggio e azione*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Bortkiewicz Paweł. 1998. „Między misterium a człowiekiem”. *Collectanea Theologica* 68 (3): 25–37.
- Brzeziński Daniel. 2008. „«Liturgia» i «nie-liturgia»: w poszukiwaniu kryteriów klasyfikacji”. *Liturgia Sacra* 14 (1): 69–82.
- Brzeziński Daniel. 2015. „Wokół teologicznego sensu liturgii: przełamywanie stereotypów”. *Teologiczne Studia Siedleckie* 12: 267–280.
- Di Bernardino Giuliva. 2020. *La danza rituale. Dalla pietà popolare alla liturgia* (Cantate et psallite. Collana di formazione al canto liturgico 6). Roma: CLV-Edizioni Liturgiche.
- Empereur James. 2005. Popular Piety and the Liturgy: Principles and Guidelines. W *Directory on Popular Piety and the Liturgy: Principles and Guidelines. A Commentary*. Red. Peter C. Phan, 1–17. Collegeville, Minnesota: Liturgical Press.
- Fagerberg David W. 2016. *Consecrating the World. On Mundane Liturgical Theology*. New York: Angelico Press.
- Fagerberg David. W. 2018. *Theologia prima. Czym jest teologia liturgiczna*. Tłum. Laura Bigaj. Kraków: Fundacja Dominikański Ośrodek Liturgiczny.
- Faggioli Massimo. 2018. „Le radici storiche del movimento carismatico: dal protestantesimo in Nordamerica all'inculturazione cattolica”. *Rivista liturgica* 105 (2): 11–28.
- Favale Agostino. 2007. Preghiera e movimenti ecclesiali. W *Enciclopedia della preghiera*. Red. Luigi Borriello, Edmondo Caruana, Maria Rosaria Del Genio, 981–1015. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Felmy Karl Christian. 2005. *Współczesna teologia prawosławna*. Tłum. Henryk Paprocki. Białystok: Prawosławna Diecezja Białostocko-Gdańska.
- Franciszek. 2014². Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium* o głoszeniu Ewangelii w świecie współczesnym. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła.
- Healy Mary. 2023. *List do Hebrajczyków. Katolicki Komentarz do Pisma Świętego*. Tłum. Eliza Litak. Poznań: Wydawnictwo W drodze.
- Hryniewicz Wacław. 1987. *Nasza Pascha z Chrystusem* (Zarys chrześcijańskiej teologii paschalnej. T. 2). Lublin: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska „Pastores gregis” o biskupiej posłudze Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata* (16.10.2003). W *Ustrój hierarchiczny Kościoła (wybór źródeł)*. Red. Wiesław Kacprzyk, Mirosław Sitarz, 310–400. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Jeziorski Sławomir. 2024. *Uczestnicy i celebrujący nabożeństwo uwielbienia* (nieopublikowany referat; notatki własne autora artykułu sporządzone podczas XXXVI Sympozjum Liturgicznego w Łądzie nad Wartą, 12.04.2024).
- Kołodziej Marcin. 2013. *Adaptacje i akomodacje w liturgii. Komentarz do kan. 838 Kodeksu prawa kanonicznego*. Kraków: Wydawnictwo Scriptum.

- Komunia święta i kult Tajemnicy Eucharystycznej poza Mszą Świętą dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. 2016. Katowice. Księgarnia św. Jacka.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. 2003. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*. Poznań: Pallottinum.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. 2019. Czwarta instrukcja *Varietatis legitima* dla poprawnego wprowadzenia soborowej konstytucji o liturgii (25.01.1994) W *Prawo sakramentów. Wybór źródeł Kościoła katolickiego*. Red. Elżbieta Szczot, Damian Kwiatkowski, Wojciech Lech, 87–111. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Kongregacja Nauki Wiary. 2002. Instrukcja na temat modlitw w celu osiągnięcia uzdrowienia pochodzącego od Boga *Ardens felicitatis desiderium* (14.09.2000). W *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary (1995–2000)*. Red. Janusz Królikowski, Zygmunt Zirowski, 95–104. Tarnów: Biblos.
- Kunzler Martin. 1999. *Liturgia Kościoła*. Tłum. Lucjan Balter. Poznań: Pallottinum.
- Land Steven. 1996. „Pregare nello Spirito. Una prospettiva pentecostale”. *Concilium* 32 (3): 127–138.
- Lippi Adolfo. 2007. Preghiera carismatica. W *Enciclopedia della preghiera*. Red. Luigi Borriello, Edmondo Caruana, Maria Rosaria Del Genio, 327–331. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Lubac de Henri. 2004. *Kościoły partykularne w Kościele powszechnym*. Tłum. Marek Spyra. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Łach Stanisław. 1990. *Księga Psalmów. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz – Ekskursy* (Piśmo Święte Starego Testamentu. T. 7. Cz. 2). Poznań: Pallottinum.
- Marco Dania. 2000. *La danza sacra nella Chiesa: esperienze antiche ed esperienze nuove*. Roma: Pontificia Università Lateranense.
- Midili Giuseppe. 2019. Il popolo di Dio celebra la liturgia secondo la sua cultura. W *Liturgia e cultura. Atti dell' XI Congresso Internazionale di Liturgia Roma, Pontificio Ateneo sant'Anselmo – Pontificio Istituto Liturgico 9–11 maggio 2018* (Ecclesia orans. Studi e Ricerche/2). Red. Francesco Bonomo, Stefan Geiger, Dominik Jurczak, Fegus M.T. Ryan, 231–276. Roma: Pontificio Istituto Liturgico.
- Mikołajczak Mieczysław. 2015. List do Hebrajczyków. W *Komentarz do 1–2 Listu do Tymoteusza, Listu do Tytusa, Listu do Filemona i Listu do Hebrajczyków* (Komentarz teologiczno-pastoralny do Biblii Tysiąclecia. T. 4: Nowy Testament). Oprac. Józef J. Kobyłka, Hugolin H. Langkammer, Mieczysław Mikołajczak, 195–311. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.
- Nowak Jacek. 1999. *Apostolski wymiar liturgii w świetle Konstytucji „Sacrosanctum Concilium”*. Poznań: Pallottinum.
- Nowak Jacek. 2023. *Komentarz do Ogólnego wprowadzenia do Mszału rzymskiego*. Poznań: Pallottinum.
- Nowak Jacek. 2018. „Liturgia genetycznie wpisana w Kościół”. *Liturgia Sacra* 24 (1): 5–16.
- Nowak Jacek 1998/1999. „Uwielbienie po Komunii świętej”. *Anamnesis* 5, 2 (17): 84–89.

- Ostrowski Dominik. 2018. „Liturgia między tradycją a nowoczesnością. Zasady, perspektywy i błędne strategie”. *Anamnesis* 24, 3 (94): 70–79.
- Ozorowski Edward. 2007. Chwała Boża. W *Słownik podstawowych pojęć teologicznych*. Oprac. Edward Ozorowski, 42. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Ozorowski Mieczysław. 1994. „Eucharystia jako Ofiara uwielbienia”. *Studia Teologiczne* 12: 187–200.
- Pius XII. 1947. „Encyklika *Mediator Dei*” (20.11.1947). *AAS* 39 (14): 521–604.
- Pius XII. 2021². Encyklika *Mystici Corporis* (29.06.1943). Wrocław: TUM Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej.
- Raes Alfons. 2000. *Il matrimonio, la sua celebrazione e spiritualità nelle Chiese di Oriente*. Siena: Edizioni Cantagalli.
- Ratzinger Joseph. 2012. *Teologia liturgii. Sakramentalne podstawy życia chrześcijańskiego (Opera omnia*. T. 11). Tłum. Wiesław Szymona. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Sacra Congregatio pro Culto Divino. 1975. „La danza nella liturgia”. *Notitiae* 106–107 (6–7): 203–205.
- Samiczak Paweł. 2020. „Rozeznawanie i prawidłowe korzystanie z darów Ducha Świętego przez wspólnoty charyzmatyczne według wybranych dokumentów Kościoła rzymskokatolickiego”. *Studia Oecumenica* 20: 157–176.
- Schinella Ignazio. 2013. Fondazione e lettura teologica della pietà popolare. W *Liturgia e pietà popolare*. Red. Manlio Sodi, 67–89. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Siemienieński Andrzej, Kiwka Mirosław. 2019. *Chrześcijańskie ruchy charyzmatyczne: nowość czy kontynuacja tradycji?* Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.
- Sobczyk Adam Józef. 2004. Modlitwa uwielbienia według Katechizmu Kościoła Katolickiego. W *Homo Orans*. T. 5: *Modlitwa uwielbienia*. Red. Jerzy Misiurek, Jarosław M. Popławski, K. Burski, 157–174. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Święta Kongregacja Obrzędów. 1987. Instrukcja o kulcie tajemnicy Eucharystii *Eucharisticum misterium* (25.05.1967). W *Eucharystia w wypowiedziach papieży i innych dokumentach Stolicy Apostolskiej XX w.* Wybór i komentarz: Romuald Rak, 137–165. London: Katolicki Ośrodek Wydawniczy „Veritas”.
- Theodorou Evangelos. 1978. La danse sacrée dans le culte chrétien et plus spécialement dans la famille liturgique byzantine. W *Gestes et paroles dans les diverses familles liturgiques. Conférences Saint-Serge XXIVe Semaine d'études liturgique (Paris, 28 Juin – 1er Juillet 1977)* [Bibliotheca Ephemerides Liturgicae „Subsidia” 14], 285–299. Roma: Centro Liturgico Vincenziano.
- Terrin Aldo Natale. 2018. „Il rituale nel pentecostalismo: struttura antropologica o evento mistico?”. *Rivista Liturgica* 105 (2): 45–60.

Zawadzki Arnold. 2013. Uwielbienie. 1. W Biblii. W *Encyklopedia katolicka*. T. 19. Red. Edward Gilewicz i in., 1444. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

WALDEMAR BARTOCHA, prezbiter archidiecezji łódzkiej, dr teologii w zakresie liturgiki (UKSW), adiunkt w Katedrze Teologii Liturgii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, notariusz Kurii Metropolitalnej Łódzkiej i sekretarz IV Synodu Archidiecezji Łódzkiej (2018–2023), sekretarz Archidiecezjalnej Komisji Liturgicznej, laureat Nagrody śp. ks. prof. Adama Duraka (2010), zastępca redaktora naczelnego czasopisma uczelnianego „Kultura – Media – Teologia”.

E-mail: w.bartocha@uksw.edu.pl